

XVI. Yüzyıl Fransız Yazınında Türkiye İmgesi*

Ali ÖZÇELEBİ**

ÖZET

Bundan önceki yazımızda*, Fransız yazınında Türkiye imgesini başlangıcından XVI. yüzyıla kadar çözümlemiştik. Bu yazımızdaysa aynı imgenin XVI. yüzyıldaki gelişimini izlemeyi amaçlıyoruz. Yeniden doğuş, Düzeltim gibi iki önemli olgu yanında, doğrudan ya da dolaylı ülkemizden söz eden gezi yazıları bu imgeyi çok etkilerler. Okurlarımız, yüzyılın Rabelais, Ronsard ve Montaigne gibi en büyük üç yazarının ülkemize ilgi duyduklarını, özellikle sonuncunun sanılana karşın sık sık ve olumlu şeyler yazdıklarını öğrenince şaşıracaktır.

RESUME

L'image de la Turquie dans la Littérature Française du XVIe Siècle

Dans notre article précédent* nous avons analysé l'image de la Turquie de son origine jusqu'au XVIe siècle. Donc nous nous proposons dans celui-ci d'étudier le progrès de la même image au XVIe siècle, où la Renaissance, la Réforme et les nombreuses relations de voyage ont

* Bu yazı U.Ü. Eğitim Fakülteleri Dergisi'nin V. Cilt, 1. Sayısında yayımlanan "Başlangıcından XVI. Yüzyıla Kadar Fransız Yazınında Türkiye İmgesi" başlıklı yazının elimizde olmayan nedenlerle gecikmiş ikinci bölümüdür.

** Prof. Dr.; U.Ü. Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi.

beaucoup contribué. Nos lecteurs s'étonneront sûrement du fait que les plus grands écrivains du siècle, Rabelais, Ronsard, Montaigne, se soient intéressés à notre pays et en aient parlé, surtout le dernier, d'une manière relativement favorable au contraire de ce qu'on croit en général.

Yeniden doğuş (R nesans)'la birlikte Fransız d şuncesinde köklü değişiklikler olur. Herşeyden önce yeryüzünün  evrenleri genişler. XV. yüzyılı dolduran, XVI. yüzyılda da süren deniz aşırı yolculuklar, yeni anakaraların, yeni ülkelerin, denizlerin varolduklarının öğrenilmesi, basımevinin gelişmesi ve Fransa'da iyice yayılması, daha önceki yüzyıllarda yalnızca Avrupa'yı ve Akdeniz kıyılarını, bir de belli belirsiz uzakları içine alan dünya anlayışını ve dolaylı olarak, o yöne dek edinilmiş insan d şuncesini değiştirmeye başlar. Ayrıntıları makaleimize sığmayacak bu ve başka ekonomik, siyasal, tecimsel, kültürel, sanatsal olguların, değişimlerin tümü, yazın dünyasında da yavaş ama köklü değişikliklere yol açar. Düşün ve yazın birbirini etkilemeye başlar. Okuyucuların da niteliği ve niceliği değişir. Yazılan, basılan kitap sayısı, bu sayının içinde Doğu'dan söz eden kitapların sayısı artar.

Öte yandan XV. ve XVI. yüzyıllarda Türkler    kıtaya yayılmış bir imparatorluk kurmuşlardır. Onları durdurmak çabaları sonuçsuz kalmıştır. Şimdi en parlak dönemlerini yaşamaktadırlar. Artık bu tartışılamayacak, görmemezlikten gelincemeyecek, karalamalarla gizlenemeyecek bir gerçektir. Bu gerçeği görmekte, tanımakta, anlamakta ve anlatmakta yarar vardır. Türklerle dost olmakta, tecimsel ilişkiler geliştirmekte sayısız çıkar vardır. Artık savaşlarda Hıristiyanların Türkler karşısında sürekli yenilmesini, "Tanrı'nın iyi yoldan çıkmış Hıristiyanlığı cezalandırmak istediği" d şuncesiyle açıklamak yerine, bu ulusun ordu düzenini, savaş bilgilerini inceleyerek yenilgilerin gerçek nedenlerini açıklamak gerektiği düşünülür. Bunun için de, Türkleri, dinlerini, dillerini, erdemlerini, zayıflıklarını, yönetim biçimlerini, toplumsal kurumlarını, günlük yaşamlarını iyice incelemek gerekirdi. Bu g   işi öncelikle gezgin yazarlar üstlenirler. Öteki türlerin yazarları onlardan iyi kötü yararlanırlar. O halde, bu yüzyılda, sanılana karşın Türkiye ve Türklerden söz eden en geniş, en yaygın, görece olarak en çok okunan, tek sözcükle en yetkin tür; roman,  yk , Şiir ya da tiyatro değil, gezi türüdür.

Bu yüzyılda, Türklere bakış açısında az da olsa değişiklik olmasının bir başka nedeni daha vardır. Ortaçağ'dan Yeniden doğuş'a dinsel d zeltimlerin (reformların) etkisiyle Kilise'nin zayıflaması, dinsel bağnazlığın yazın ve düşünce üzerindeki baskısını azaltır. Sayıları az da olsa bu yüzyıl gezginleri, yazarları dinsel alanda bile Türklerin Batılılara  st n yanlarını belirtmekten çekinmezler artık. Yalnızca  l cl  davranırlar, ama Ortaçağ'da olduğu gibi gerçekleri değiştirmeye çalışmazlar.

Müslümanların peşpeşe kazandığı yengilerin Fransızların dikkatlerini kuvvetle İslam ulusları üstüne çektikleri tartışılmaz bir olgu. Askeri başarıya ve güce duyulan saygı, bazı yazarları, bu halkların günlük yaşamlarında, din bilimsel önyargıların belki de *önsel (a priori)* olarak yadsıdığı erdemler aramak yolunda yüreklendirir¹.

Özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısına girerken, yukarda değindiğimiz kaygılar yeni bir olguyu hazırlarlar. I. François'den bu yana Osmanlı İmparatorluğu'yla iyi ilişkiler geliştirmek isteyen Fransa, İstanbul'da sürekli bir elçilik kurmuştu. Başlangıçta Türk başkentine gönderilen elçilik görevlileri yalnızca diplomatlardı. Oysa Gabriel d'Aramon'un 1547'de başlayan elçiliği sırasında, yanındaki görevlilerin, işgüderlerin kimliklerinde değişiklikler olduğu görülür. Bu kez aralarında bilim ve yazınla uğraşan kimseler de vardır. Örneğin bir arkeolog (Pierre Gilles), bir doğa bilimci (Pierre Belon du Mans) de vardır. Daha az tanınmış iki başka yazar, Jacques Gassot ve Jean Chesneau, D'Aramon'un elçiliğinin günlüğünü tutmakla görevlendirilmişlerdir. 1551'de Kral II. Henri, d'Aramon'un yanına kraliyet coğrafyacısı Nicolas de Nicolay'ı da katar. Bu bilim adamları, asıl uğraşları yanında Türk yaşamını da incelerler. Kitapları 1550-1570 tarihleri arasında birçok kereler basılır².

XVI. yüzyıl insanı ele alır. Yazını ahlakçadır. Dinci ve kralcı olmak yolundadır. Yazın dışında, siyasal, ekonomik ve tecimsel görüşler de biçimlenir. Her üç konuda da yayılımcı olmak istemektedir bu yüzyıl. Her yazar kendi görüşünün doğruluğunu, geçerliliğini kanıtlamak için geçmişte ve şimdiki zamanda, içte ve dışta örnekler, kanıtlar arar. Böylece Montaigne insanı anlatırken, öteki ahlakçılar, dinsel ya da din dışı olsun bir ahlak önermek için, ekonomistler kuramlarını doğrulamak için, yönetim bilimciler krallara, prenslere ülke yönetimi, ordu ve savaş üstüne öğütler verirken Türklerden değişik yönleriyle, çoğun olumlu söz ederler. Bu arada Ortaçağ çizgisinde bağnazca tutumlarını, yaklaşımlarını sürdüren yazarlar da vardır.

Öteki yazarlara kaynaklık eden gezi yazılarına topluca baktığımızda en çok işlenen konuları üç büyük bölüme ayırabiliriz: 1. Yönetim biçimi ve orduyla ilgili bilgiler; 2. Din ve dinsel kurumlarla, İslam dinini toplum yaşamını düzenleyen kurallarıyla ilgili bilgi ve yorumlar; 3. Kurumlar ve erdemler, günlük yaşam, bayramlar, törenler, tecim, alışveriş, pazarlarla ilgili bilgiler.

1 G. ATKINSON, Les nouveaux horizons de la Renaissance Française, Paris, Libr. E. Droz. 1935, s. 212.

2 Bkz. C.-D. Rouillard; The Turk in french history, thought and literature (1520-1660). Paris, Boivin et Cie., 1940. Biz 1965'ten bu yana derlediğimiz başlıklar arasında XVI. yüzyılda Türkiye ve Türkler üstüne Fransızca basılmış yazarı bilinmeyen 82, yazarı bilinen 110 kitap saptadık. Ayrıca Rouillard aynı yüzyılda Türkiye üstüne 162 layiha bulduğunu yazıyor. Daha fazla bilgi için bkz. Ali Özçelebi, Un Essai de bibliographie des ouvrages écrits en français sur la Turquie et Les Turcs de la fin du XVe. siècle à nos jours. Bursa, 1989.

Birinci bölümde, sultanlar, saraylar; saraylarda yaşayanlar, haremlik-se-lamlık, divan, devlet yönetimi, ordu, ordunun sınıfları, savaş teknikleri, büyük sa-vaşlar, Türk askerlerinin yürekliliği, sadeliği, ölçülülüğü, yazgıcılığı, fiziksel özellik-leri, giysileri, törenleri, paşaların Hıristiyan kökenleri, yükselişleri, gözden düşüşleri ve sonları anlatılır.

İkinci bölümde, Hıristiyan Batı'nın en çok ilgisini çeken İslam dini, do-ğuşu, yasaları, din adamları, camiler, tapınma biçimleri, cennet-cehennem, dine bağlılık ve saygı, mezhepler, törenler, ölümlerle ilgili uygulamalar, özellikle harem ve çok kadınla evlilik, dinin günlük yaşamı düzenleyen kuralları, dinsel eğitim, kadın yaşamına getirdiği kısıtlamalar, üstüne bilgi ve eleştiriler yer alır.

Son bölümdeyse, Türklerin günlük yaşamlarıyla ilgili ayrıntılar, dış görü-nüşleri, değişik giysileri, gelenek ve göreneklere; doğruluk, mertlik, konuksever-lik, alçakgönüllülük, cömertlik, hayırseverlik, hoşgörülük, hayvan ve doğa sevgisi, temizlik, azla yetinirlik, başkalarının işine karışmamak vb. erdemleri belli başlı konular olarak sayılabilir. Ayrıca Türklerde sanat ve zenaatlar, eski sanat yapıt-ları karşısında tutumları, aile yaşantıları, şehvet düşkünlüğü, bayramları, eğlen-celeri yanında belli konularda bağınazlıkları da anlatılır.

XVI. yüzyıl yazınında İnsan'ın öncelikle anlatıldığı bilinir. Buna karşın, gezginlerin çoğunda az da olsa İstanbul ve çevresi, kentin güzelliği, doğa ve bitki örtüsü, tarım ve yöntemleri de anlatılır. Başkentini en çok anlatılan kesimleri Türk mahalleleri, camiler, saraylar, hanlar, hamamlar, pazarlar, dükkanlar, yiye-cek ve öteki değişik tüketim mallarıdır. Bunların yanında, azınlık semtleri ve azınlıklar, özellikle onlara tanınan inanç ve tapınma özgürlüğü, iş alanında geniş etkinlikleriyle anlatılırlar.

İşledikleri konuları böylece özetlemeye çalıştığımız bu kitaplara genel olarak bakıldığında, özellikle gezi türünde, sanılana karşın Türklerden çoğu iyi söz edildiği, erdemlerinin övüldüğü, birçok konuda Batılılara örnek gösterildikle-ri görülür. Olumsuz eleştiriler de yok değildir ama olumlular yanında az yer tu-tarlar. Ancak yine de önce gezginlerin sonra onlardan esinlenen öteki yazarların Ortaçağ'ın bağınaz, önyargılı Doğu-Müslüman-Türk imgesini değiştirmeleri, silme-leri, yayılmasını ve yerleşmesini önlemeleri olanak dışı kalır. Bunda Türklerin Avrupa'da sürekli yayılmalarının Batılılarınca saldırılan, yenilen uluslar olmaları-nın, bundan duyulan korkunun büyük payı vardır. Gezgin yazarlar özenle okun-duğunda iki tip Türk'ün belirginleştiği görülür. Yönetici-asker-bağınaz-acımasız Türk ve Orta Asya'dan getirdikleri erdemlere Müslüman dininden aldıklarını ka-tan, özellikle kırsal kesimde tarım ve hayvancılıkla ya da kentlerde tecimle, ze-naatlarla uğraşan kendi halinde Türk.

Ancak şimdi burada ayrıntılarıyla inceleyemeyeceğimiz, başta yazınsal ol-mak üzere birçok nedenlerle, öne çıkarılan hep birinci tip Türk olmuştur. Bu yalnızca Türkler konusunda böyle değildir. İnsanoğlu çelişkili biçimde bir er-demler ve kötülükler bütünüdür. Uluslar da öyle. Oysa çoğu zaman erdemler

gölgede kalır; pek az payları olmasına karşın çoğunlukla kusurlar ön plana çıkarılır, göze batar, yazın yapıtlarına konu olur. Bir sultanın güzel sanatlara ilgisi, Aristo'yu okuyor olması, imparatorluğundaki azınlıklara genelde hoşgörülü davranması, kısaca erdemleri, bir öyküye, bir romana, özellikle de bir trajediye konu olmaz da, örneğin ülkesinin geçerli yasalarına uyarak, ülkesinin yararına olacağına inandığı için kardeşlerini öldürtmesi, başarısız vezirlerinin boynunu vurdurması ya da savaş sırasında onun adına yapılanlar yüzyıllar boyunca bu türlerin konusu olur.

Bu açıklamalardan sonra, XVI. yüzyılın ünlü yazarlarında ve değişik yazın türlerinde Türklerin nasıl anlatıldığına göz atabiliriz.

Bu yüzyılda Türklerden söz eden ilk büyük yazar Rabelais'dir. *Pantagruel* adlı yapıtının *Kimi Ülkelerin Durumu Üstüne* başlıklı bölümü şu tümceyle biter: "(...) Avusturya, Macaristan ve Türkiye'ye gelince, inanın sevgili, iyi çocuklarım, nasıl olduklarını, ne yaptıklarını bilmiyorum; bu da pek az umurumda"³. Ama bu doğru değildir. 1535-1536 yıllarında, Roma'da bulunduğu sıralarda yazdığı mektuplarda Doğu ve Osmanlı İmparatorluğu ile ilgilendiğini ve söz ettiğini biliyoruz⁴. Yine aynı yapıtın, *Panurge Türklerin Elinden Kurtuluşunu Anlatıyor* başlıklı *XIV. Bölüm*'ünde, Panurge'ün Türklerin elinden kaçışının öyküsü beş sayfa boyunca sürer⁵. "Türk şeytanları"nın şarap içmedikleri için "ne denli mutsuz olduklarını" belirten bir tümceden sonra, onlar için kullandığı ikinci sıfat "çapkın"⁶ sözcüğüdür. Rabelais'nin ne denli düşlemci (?), uydurmacı ve şaklaban olduğu bilinir, ama yine de Panurge'ü canlı canlı şişe bağlattırıp, domuz (!) yağıyla yağlattıktan sonra ateşe koydurtması oldukça anlamlı. Aynı anlatıda, Türklerin efsanelere özgü zenginliklerini ve şişmanlıklarını, ama herşeye karşın iyilikseverliklerini vurgulayan ayrıntılar da var (Sonuçta Panurge'ü kızarmaktan kurtaran da bir Türktür). Batı Anadolu kentlerinden birinde geçtiğini sandığımız öyküde, Panurge'e saldıran bir sürü başıboş köpekle, ahşap oldukları için çabucak yanan binlerce evden söz edilmesi ayrıca ilginç.

Pantagruel den sonra *Gargantuada* da ülkemizle ilgili parçalar var. *XXXII. Bölüm*'de danışmanları Pichrocole'e ordusunu ikiye ayırmasını, birini Grandgousier üstüne göndermesini, öbürüyle Batı'ya gidip Portekiz ve İspanya'yı fethettikten sonra Cebelitarık Boğazı'nı geçmesini önerirler. Böyle yaparsa Barbaros

3 François Rabelais, *Oeuvres Complètes. Texte établi et annoté par J. Boulanger*, Paris, Ed. Gallimard, 1955 (Coll. de la Pléiade), ss. 903-904.

4 Ayrıntılı bilgi için bkz. C.-D. Rouillard, A.g.y., s. 516, dipnot (2). Rouillard'a göre Rabelais, Türklerle ilgili bilgileri Bertrandon de la Broquière'in *Voyage d'outremer* theodor Spandugino'nun *La Généologie du Grant Turc*. B. Georgiewitz'in *Discours de la manière et cérémonie des Turcs* adlı kitaplarından derlemiştir.

5 Rabelais, A.g.y., ss. 227 ve devamı.

6 Türkler için öteki yazarların da çokça kullandığı bu sözcüğü Rabelais sık sık, tembel, yatak ve zevklerine düşkün kimse anlamında kullanıyor. Bunun kaynağının İslamda çok kadınlı evliliğin herkes tarafından uygulandığına olan inanç yatıyor.

Hayrettin Paşa'yı kolayca tutsak edip Tunus'u, Cezayir'i alıp dönüšte Malta'yı, Rodos'u, Kıbrıs'ı, Mora'yı, Mısır'ı, Kudüs'ü, daha sonra da Anadolu'yu, Adana ve yöresini, Marmara ve Batı Karadeniz'in güneyini, Batı Anadolu'nun kimi kentlerini, Kastamonu'yu, Sivas'ı Fırat kıyılarına dek ele geçirecek, Ermenistan'a, Suriye'ye yönelecek, Yafa'yı alabilecektir. Doğru olmayan bu sıralama⁷ içinde ülkeler, kentler listesi uzayıp gidiyor. Hatta Pichrochole Libya'ya girdikten sonra, sultanın gönderdiği Mekke Kervanı'nı ele geçirecek, böylece ona yetecek kadar şarap (!) ele geçirmiş olacaktır. Ordunun öbür kolu da Grandgousier'yi yendikten sonra boş durmayacak, otuz dokuz ülkeyi aldıktan sonra Macaristan ve Bulgaristan üstünden Türkiye'ye İstanbul'a gelecektir.

Bu bölümde de zaman zaman Türkler için söylenen "chiens turcs et mahumetistes", "paillards" gibi tanımlamalara rastlıyoruz, ama bu Rabelais'nin de Müslümanlara, Türklere Ortaçağ'a özgü dinsel ve siyasal bağnazlıkla baktığını göstermez bize. Tersine, bu bölümde savaşa, Avrupa'nın Doğu'yu ele geçirme çabalarına, devrinde yaygın yeni haclı seferleri çağrılarına yöneltilmiş bir taşlama vardır. Danışmanları ile Pichrochole arasındaki konuşmayı duyan yaşlı soylu Echephron (Yunanca *bilge* anlamına geliyor bu sözcük) onlara şöyle sorar: "Bu güzel fetihlerinize ne yapmayı düşünüyorsunuz? Bunca yolun, çalışmanın sonucu ne olacak? -- Hiç! Geri döneceğiz ve rahatımıza bakacağız", der Pichrochole. Echephron da, "Peki, şimdiden rahatımıza baksak..." karşılığını verir⁸.

Rabelais öteki bölümlerde de kitaplarda da yer yer aynı doğrultuda söz eder ülkemizden ve insanlarından. Örnekleri yinelemek gereksiz. Bunun yerine öykü türünde başka yazarları da anmak istiyoruz. Bu türde en çok tanınan Pierre Boistreau'nun yazmaya başladığı (ilk altı öykü), François Belleforeste'in on iki öykü ekleyerek bitirdiği *Acıklı Öyküler*⁹ adlı kitaptır. Öykülerin üçünün konusu Türkler, beşininki Araplardır. Bizimle ilgili üçünde, II. Mehmet ve Kanuni Süleyman'ın kişilikleri, dönemlerindeki trajik olaylarla (kardeş ve oğulların öldürülmeleri, vb.) anlatılır. Aşırı abartmaların olduğunu söylemeye gerek yok. Başka yazarlar ve öyküler de vardır. XVI. yüzyılda¹⁰, G. Atkinson'a göre, XVI. yüzyıl boyunca birçok sıradan yazar, uzun öyküler, vision'lar, imgelemsel gezi yazıları ile Doğu'ya duyulan ilgiyi sürdürürler. "Ama yeniden doğuş döneminde, Rabelais'nin dehasını bir yana bırakırsak, roman büyük bir tür değildi. Ayrıntılara bağımlı *gezi romanı* ise bu dönemde hiç mi hiç işlenmemiştir"¹¹.

7 Rabelais'nin bu yer adlarını usa uygun bir sıra içinde yazamayacak denli az coğrafya bildiğini sanmıyoruz. Bu tasarrufun saçmalığını vurgulamak için böyle yapıyor.

8 Rabelais, A.g.y., ss. 99-101.

9 Histoires Tragiques, Paris, Prévost, 1559.

10 Bkz. Conteurs Français du XVIe siècle (....) Textes présentés et annotés par P. Jourda. Paris, Gallimard, 1965. Kitabın içinde Jacques Yver (Le Printemps, ss. 1135-1223). Bénigne Poissenot (Les Dames Galantes ve Rodomantes Espagnoles, ss. 1277-1302), Türklerden, özellikle Türk kadınlarından söz ederler.

11 A.g.y., ss. 311-312.

Yüzyılın ikinci büyük yazarı Montaigne, *Denemeler*'inin bir baskısından ötekine Türkiye ve Türkler üstüne okuduğu yeni yeni kitaplarla bilgisini artırır, yapıtında Doğu'da ve Türklerden yaklaşık elli kez söz eder. *Denemeler* yazarı öncelikle Türklerin askeri gücüne, başarılarına değinir. Başarılarında araç ve gereçlerin yetkinliği kadar insan Türk'ün de katkısı vardır. Türk askeri, disiplinli, dayanıklı, yazgıcıdır; savaş sırasında az şeyle yaşayabilir. Yazar asker Türk'ü daha çok bu insan değerleriyle Fransız askeriyle karşılaştırır; birincisinin erdemlerini ikincisine örnek gösterir:

(...) İsterdim ki gençlerimiz vakitlerini pek yararlı olmayan gezintiler ve pek şerefli olmayan uğraşlarla geçirecek yerde biraz gidip yaman bir Rodos'lu kaptanın bir deniz savaşını nasıl yönettiğini, biraz Türk ordularındaki disiplini görsünler. Çünkü bizimkinden çok ayrı ve çok üstün onlardaki disiplin. Bizim askerlerimiz eskisinden daha uygunsuz, sorumsuz. Türk askerleriyse tersine daha ölçülü, daha çekingen davranıyorlar. Çünkü onlarda, barış zamanı fakir, rahatsız etmek, malını çalmak, birkaç kötek cezasıyla geçiştirildiği halde savaşta en ağır cezaları görüyor. Parasını vermeden bir tek yumurta almanın cezası tam elli sopa. Onun dışında, karın doyurmayan, az ya da çok değerli bir şeyi çalanlar hemen kazığa geçiriliyorlar ya da başları kesiliveriyor. Fatihlerin en zalimi olan Selim üstüne yazılanları okurken şaşım: Mısır'ı aldığında Şam şehrinin bolluk ve güzellikle saran eşsiz bahçelere askerlerinden hiçbirinin eli değmemiş; hem de kapalı değil açık oldukları halde¹².

Denemeler yazarının değindiği ikinci önemli konu İslam dini. Bir bölümde, önce cennet anlayışından sonra inançlardan, mezheplerden, törenlerden, boş inançlardan söz eder. Topluca bakıldığında, Ortaçağ'ın ve çağının İslam diniyle ilgili yaygın düşüncesine katılmadığı görülür. Bu düşüncüyü "bizim aptallığımız" diye niteler. Türkler herkes gibi dinsel inançlarına sıkı sıkıya bağlı, bu uğurda ölmeyi göze alan insanlardır. Hristiyan kadar iyi olan Türk, inancı sayesinde ölümü doğal ve yüreklilikle karşılar. Bu yüzden de başkalarının dinsel inançlarına karşı hoşgörülüdür. Bu hoşgörü, kendi vatandaşları olan Hristiyanların birçok erdemlerinden daha üstündür¹³.

Öğretisi her ne kadar bir takım güçlükler, gariplikler ortaya koyuyorsa da, bu dinin hiçbir zaman partizan olmadığını, insanları davranışlarını ona uydurmaya zorlamadığını görmekten utanmamız gerekir. Böylesine yüce ve göksel kurum Hristiyanlarda ancak sözde vardır. Bunu görmek ister misiniz? Bizim gele-

12 Montaigne, *Denemeler*, Türkçesi: Sabahattin Eyüboğlu, 6. Basım, İstanbul, Cem Yay., 1973, s. 316. Montaigne'i Türk okuruna tanıtan çok yönlü düşün ve yazın adamımız Eyüboğlu'nu anmak için bu parçayı onun çevirisinden aynen aldık.

13 Livre II., Chap. XXIX.

nek ve göreneklerimizle bir müslümanınkini karşılaştırdığınızda her zaman altta kalırsınız (...)¹⁴

İnsan Türk'ün törel niteliklerine gelince, Montaigne öncelikle ve çok sık, sultanların acımasızlığından, kana susamışlıklarından söz eder. Özellikle sultanların kardeşlerini öldürmeleri, kimi zaman da suçlulara işkence edilmesi onu çok etkiler. Bunun dışında, Türkler hayırseverdir; insanlar için olduğu gibi, hayvanlar için de vakıf kurumları, hastaneleri vardır¹⁵.

Atkinson'a göre, Montaigne salt egzotizm yapmak ya da okuyucuyu eğlendirmek için uzak ülkelerden, insanların, kurumlarından söz etmez. Her zaman bir amacı vardır bunlara değinmesinin ve bu amaç çoğu zaman, başka bir bölümde de olsa kolayca ortaya çıkar: *İnsanı tanımlamak*, iyi insanı ya da insanın iyi yanlarını örneklemek¹⁶. Yüzyılın öteki ahlakçı yazarları da aynı amaçla söz ederler Türklerden.

XVI. yüzyılda Fransız tiyatrosu bir geçiş dönemi yaşamaktadır, eşdeyişle bir biçimlenme sürecindedir. Bir yandan Ortaçağ'ın yaygın türleri varlıklarını sürdürürken, Yunan ve latin tiyatrosundan çeviriler, öykünmeler aracılığıyla klasik tiyatroya doğru yol almaktadır. Bu dönemde Türklerle ilgilenmesi olanaksız gibi görünür, ama yine de bir yazar Pléiade'nin kesin buyruklarına karşı çıkar. Gabriel Bounin'dir bu yazar.

Bilindiği gibi Kanuni Sultan Süleyman, 1553 yılında, eşi Hürrem Sultan'ın ve kötü danışmanlarının etkisiyle oğlu Şehzade Mustafa'yı öldürtür. Bu olay devrin tüm tarih ve gezi kitaplarında abartılarak anlatılır. Sonra da öykülere, romanlara, daha sonra da trajedilere konu olur. Bunlardan ilki, elli yıllık bir dönemde tek kalacak olan *La Soltane* adlı oyundur. 1561'de ayrıca basılan bu trajedide Gabriel Bounin kaynak olarak Nicolas de Moffan'ın bir kitabını¹⁷ almış, kimi değişiklikler yapmıştır, imgesini olabildiğince vurgular.

Güldürü türü XVII. yüzyıla kadar Türkleri konu almaz.

Şiir türüne gelince, bu yüzyılda Türklerden söz eden sayısız dize bulmak olası, önemsiz şairleri, yazarı bilinmeyen şiirleri¹⁸, kimi şiirlerde görünür bir neden yokken araya sıkıştırılmış dizeleri atlayarak, yüzyılın şiirindeki tüm eğilimleri örnekleyen ünlü Pléiade şairi Ronsard'dan söz edelim. *Barışa Çağrı (Exhortation pour la paix)* (1568) başlıklı şiirinde, başlığının düşündürdüğüne karşın, "savaşa verilen aradan bu yana [Türkler tarafından] açılan yeni yaraları" abarta-

14 Livre II., Chap. XXI.

15 Livre I., Chap. XIV.

16 Atkinson, a.g.y., s. 340.

17 Moffan; Briefve narration de la grande cruauté et parricide de Soltan Solyman. Paris, J. Caueiller, 1556.

18 Bkz. Anonyme, Epistre envoyée de Paradis (...) (1515); La complainte de Constantinople (...), (1520); E. Jodelle, Oeuvres, Paris, 1868, 1. c., ss. 265-266; E. de Beaulieu, Discours au Roy (1537).

rak, "Hıristiyanların yeniden silahlanıp Türklere saldırmasını" ister şair. Çağrışı çekici kılmak için, Doğu'daki büyük sarayların, ekilmemiş verimli toprakları, varlıklı kentlerin, altın ve değerli taşlarla, parfümlerle dolu balyalarla, çuvallarla yüklü Türk donanmalarının ateşli bir betimlemesini yapar Ronsard; ama gerçek çağrısı Hıristiyan adını taşımaya değer olanlardır. Bir başka şiirinde (*A Luy-mesme-Krala*) aynı çağrışı yineler. Genç kral IX. Charles'ı, bu kez utkuyla sonuçlanacak yeni bir haçlı seferinin kahramanı olarak imgeler. Bu şiirlerde Türkler çoğu zaman Orta Çağ'da olduğu gibi "Muhammet"'in (ya da Mahom'un) "inansız zındıkları", "Hıristiyan adının düşmanları", "Kutsal Topraklar'ı zorla ele geçirmiş (...) köpekler" dir.

Bu temayı işlemeyen şiirleri de vardır Ronsard'ın. Bunlar da, Türklere az da olsa, hoşgörülle söz ettiği olur. Genellikle olgunluk döneminde yazdığı bu tip şiirlerinde Türkler artık "inansız", "acımasız" insanlar, "Hıristiyan düşmanları" değildir. "İyilikle kötülüğü birbirinden ayırmasını, siyasal konulardan bilgelikle söz etmesini, büyük cumhuriyetleri yönetmesini bilen dünya halklarından" biridir¹⁹. "Adil ve doğru bir insan", "dinsel inancını koruyabilir", ama "bu iyiliği, şu ya da bu dine inanmasına bağlı değildir her zaman. Doğuştan iyiyse, rastlantı sonucu bir Türk olarak doğmuş olsa da bu iyi karakterini koruyabilir"²⁰.

Ronsard birden bire düşünce değiştirip Türkleri sevmeye başladığı için onlardan böyle söz etmiyor elbette. Fransa'da barışı, özellikle dinsel barışı öz-lüyor Montaigne gibi. Buna örnek olarak da, çağdışı yazarlardan okuduklarından tanıdığı, orda değişik din ve mezheplerden insanların barış içinde yaşadığı Türkiye'yi örnek göstermek zorunda kalıyordu. Gerçekte Türkler konusunda öylesine yığıya kapıldığı anlar olur ki, bunların birinde, Türklerin durdurulabileceğinden umudu kesip olağanüstü ilginç bir öneride bulunur, 1555 yılında: Avrupa toprakları olduğu gibi Türklere bırakılacak, tüm Avrupa ulusları gemilerle Yeni Dünya'ya taşınacaklardır. Böylece var olan değerlerini koruyabilecekleri gibi, müslümanların saldırılarından uzak, evrimlerini sürdürmek olanağını bulacaklardır²¹.

Yaşamları ve yapıtlarıyla XVI. ve XVII. yüzyıllar arasında bir köprü oluşturan Malherbe'den de kısaca söz edelim. Malherbe odlarından birinde, yüzyılın başlarında yazarı bilinmeyen bir şiirde de sözü edilen bir kehaneti yine-liyor. Bu kehanete göre, bir gün gelecek, bir Fransız kralı çıkacak, yeni bir haçlı seferi düzenleyecek ve Türkleri Kutsal Topraklar'dan kovacaktır. Bu şiirin aynı dileği yineleyen ötekilerden farkı, biraz daha pitoresk ve egzotik dizeler içermesi-

19 Ronsard, Oeuvres; Paris, Laumonier, 1914-1919. Beşinci cilt, s. 420'den aktaran Atkinson, a.g.y., s. 318.

20 Ronsard, a.g.y., Beşinci Cilt, s. 384'ten aktaran Atkinson, a.g.y., s. 319.

21 Bkz. P. Coles; La lutte contre les Turcs. Trad. de l'anglais par H. Couffignal, Paris, Flammarion, 1969, s. 148.

dir. Kehanet gerçekleştiğinde, "sarıklı insanlardan geriye dullar kalacak; Lübnan 'ın topraklarını yıkayan nehirler kandan kızıla boyanacak, Boğaz'ın iki kıyısında tutsak edilmiş kadın sultanlar olacaktır"²². Görüldüğü gibi şair, dizelerine "sarık", "Boğaz", "tutsak kadın sultanlar" sözcükleriyle yersel renkler sokarak kendisinden önceki şairlerden bir adım ileri gidiyor.

Özetle, XVI. yüzyıl Fransız şiirinde, Türklere bakış açısında öteki türlerde, -özellikle gezi yapıtlarında- açıkça görülen değişiklik, çeşitlenme pek gözlenmez. Birkaçı dışında şairler Ortaçağ geleneğini sürdürürler şiirde.

Genel olarak baktığımızda, XVI. yüzyılda, sayıları bizi yanlış bir yargıya götürecek denli kabarık gezi, tarih, coğrafya vb. kitaplar dışında, roman-öykü-deneme, tiyatro ve şiir türlerinde, salt Doğu'yu Türkiye ve Türkleri konu alan yapıtların olmadığını ya da çok az olduğunu görürüz. Egzotik açıdan bakıldığında da, Martino'nun dediği gibi, pek gözle görülür bir yetkinliğe ulaşmadığı görülür bu örneklerin. XVII. yüzyıla geçmeden önce, bu yüzyılda iki önemli olgu saptayabiliriz. Önce önemi küçümsemeyecek bir bilgi birikimi olmuştur; üstelik bu bilgiler Ortaçağ'dakilere farklı biçimde gerçeğe yakındır. Sonra, özellikle yüzyılın ikinci yarısında, Doğu'ya, ülkemize ve insanlarına yönelik sağlıklı, canlı, denilebilirse akılcı bir ilgi uyanmaya başlamıştır. Ancak Fransız yazınının yetkin ve kullanılmaya hazır, biraz da din dışı (en azından müslüman olmayan) bir yazın geleneği ve düşünsel zenginlik sunan antik çağ, Yunan ve Roma kaynaklarında karar kılması, bu bilgi birikiminin ve ilginin yeterince değerlendirilememesine neden olmuştur. Güçlükle kurulan dinci-kralcı-durağan dengeyi bozmak istemeyen kökende taklitçi Fransız yazını, XVII. yüzyılda da yaşayan uluslardan, dinlerden, dillerden, kültürlerden, düşünlerden çok ölü olanlarından yararlanmayı uygun bulacaktır. Eşdeyişle köklerini, damarlarını zamana ve uzama değil, ölü bir zamana ve uzama salacaktır. Martino'ya "Doğu'ya duyulan ilgi ölmüştür" dedirten budur. Bize göre, Doğu'ya duyulan ilgi ölmemiş, Fransız yazını bu ilgiyi doğucul egzotizme döndürecek yönde gelişmemiştir.

---

22 Malherbe, Oeuvres Poétiques, Paris, Société des Belles-Lettres, 1968, 1. c., ss. 83-84.